

УДК 368.02

О. М. Лобова,
к. е. н., асистент кафедри страхування та фінансово-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

O. Lobova,
PhD (economic), Assistant of the insurance and risk-management department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE THEORETICAL BASIS OF THE INTELLECTUAL PROPERTY INSURANCE

У статті аналізуються теоретичні основи страхування інтелектуальної власності. Розглядається сутність поняття "інтелектуальна власність". Дається узагальнене трактування та перелік об'єктів інтелектуальної власності. Визначається необхідність захисту інтелектуальної власності. Характеризується сутність та особливості ринку інтелектуальної власності. Обґрунтовується висока волатильність ринку інтелектуальної власності. Обґрунтовується сутність та специфіка страхування інтелектуальної власності як найбільш ефективного інструменту для управління ризиками, які супроводжують діяльність на ринку інтелектуальної власності. Визначено об'єкти страхування інтелектуальної власності на сучасному ринку інтелектуальної власності. В статті обґрунтовуються проблеми та необхідність оцінки об'єктів інтелектуальної власності для можливості їх страхування.

The theoretical basis of intellectual property insurance are analyzed in the article. The essence of the concept of "intellectual property" is given. The generalized interpretation and the objects list of intellectual property are described. The need to protect intellectual property is determined. The nature and features of the intellectual property market are characterized. High market volatility of intellectual property is grounded. It is grounded nature and specificity of insurance intellectual property as the most effective tool for managing risks that accompany the activities on the intellectual property. The insurance cover of intellectual property in today's market of intellectual property is determined. The article justified the problem and the need to assess the intellectual property for the possibility of their insurance.

Ключові слова: інтелектуальна власність, ринок інтелектуальної власності, страхування інтелектуальної власності, об'єкти страхування інтелектуальної власності, захист інтелектуальної власності.

Key words: intellectual property, the intellectual property market, insurance of intellectual property, insurance cover of intellectual property, protection of intellectual property.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світовий економічний ріст на три чверті обумовлений науково-технічним прогресом. У країнах з розвиненим ринком (США, Японія, країни ЄС) сфера інтелектуальної власності розглядається як основний

потенціал економічного розвитку. Інтелектуальна власність забезпечує пріоритети в науці, технологіях, економіці і в значній мірі визначає місце країни в міжнародному поділі праці. Сучасний бізнес формується на трьох складових: матеріальний капітал, фінансовий ка-

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття "інтелектуальна власність"

Джерело	Визначення
Ульянов Р. В.	Інтелектуальна власність являє собою систему економічних відносин між членами суспільства щодо привласнення відчуження нематеріальних чинників і результатів інтелектуального виробництва
Рибалкін В. О.	Трактують інтелектуальну власність як відносини належності, володіння, розпорядження та використання (в їх юридичному та економічному змісті) продуктів інтелектуальної діяльності
Каніщенко Л. О.	Інтелектуальна власність – це система економічних відносин стосовно володіння, користування та розпорядження ідеальними об'єктами, які виражені в об'єктивованих загальнолюдських надбаннях та новациях, втілених у науково-технічній, літературній та мистецькій творчості, індивідуалізуючих її суб'єктів
Чухно А. А.	Інтелектуальна власність є особливою формою власності, оскільки вона створюється творчою, інтелектуальною працею і є ідеальним творінням, що ґрунтується на матеріальних носіях. Саме елементи творчості як складові інтелектуальної праці визначають індивідуальний характер її продуктів і становлять якісний критерій відмінності інтелектуальної праці
Пічкурова З. В.	Інтелектуальна власність є галуззю права, що має справу з корисністю, застосуванням, набуттям, примусом і попередженням зловживань приватними юридичними правами в деяких формах інтелектуальних творінь у промислових, наукових, літературних і артистичних сферах, а також у деяких формах ідентифікації підприємницької діяльності з метою їх економічного використання в конкурентній підприємницькій діяльності, у виробництві, комерції і торгівлі
Полуяктова О. В.	Автор вважає інтелектуальну власність узагальнюючим, складним, багатомірним економіко-філософсько-правовим поняттям, яке можна розглядати лише у сукупності різних підходів на перетині наук, оскільки включає в себе достатньо різноманітні за своєю функціональною належністю об'єкти – об'єкти промислової власності та авторського права, і яке є досить складним, оскільки має прикордонний характер і є надбанням одночасно декількох наук

Джерело: складено автором на основі [4; 6; 7; 8; 9; 10].

пітал, інтелектуальний капітал. У різних країнах частка цих складових неоднакова, проте в провідних країнах світу середня вага інтелектуального капіталу в структурі бізнесу сьогодні становить від 65 % до 90 %. Інноваційний бізнес завжди формується на основі інтелектуального капіталу, який може бути представлений у вигляді людського капіталу (знання, досвід, навички, кваліфікація і здібності), а також прав на відчужені від людини результати творчості — інтелектуальна власність (ІВ) [1].

Щорічно зростають обсяги міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності. При цьому суб'єкти господарювання та держава зазнають значних збитків від незаконного використання належної їм ІВ. Постає нагальна необхідність захисту ІВ, адже нелегальне її використання призводить до втрати очікуваного прибутку власників ІВ. Одним із механізмів належного захисту ІВ і є її страхування.

Проблеми, що виникають у зв'язку зі страхуванням інтелектуальної власності, висвітлюються правознавцями і фахівцями страхової справи. Однак, позначаючи проблеми страхування інтелектуальної власності, ніхто з них не пропонує шляхи щодо їх вирішення.

Разом з тим, постає необхідність вирішення існуючих проблем страхування інтелектуальної власності, вироблення єдиних підходів та можливостей технічного регулювання ринку інтелектуальної власності, формування ринку послуг страхування інтелектуальної власності. Потреба у створенні ринку послуг страхування інтелектуальної власності обумовлена економічними, правовими та соціальними факторами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти щодо визначення поняття "інтелектуальна власність" відображені в роботах таких вчених, як: Базилевич В.Д., Каніщенко Л.О., Рибалкін В.О., Ульянов Р.В., Чухно А.А.

Питанням дослідження механізмів комерціалізації інтелектуальної власності присвячено наукові праці наступних вчених-економістів: Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський, К.А. Весельська, К.І. Дмитрів, Н.О. Крикун, С.М. Махнуша, Н.М. Мироненко, О.П. Орлюк, А.Ю. Рикуніч, В.Б. Струтинський, Н.О. Шпак, О.С. Харченко та ін. Проте більшої уваги потребують питання захисту ІВ, а саме особливостей страхування інтелектуальної власності як товару в сучасних умовах розвитку економіки України. Оскільки страхування інтелектуальної власності є новим видом на вітчизняному ринку страхування, то це питання недостатньо досліджене та потребує змістовного аналізу можливостей впровадження цього виду страхування в широкий вжиток.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення поняття інтелектуальної власності, виявлення особливостей інтелектуального продукту як складового страхування інтелектуальної власності, що забезпечить економічне зростання не тільки окремому господарюючому суб'єкту, але й Україні у цілому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Страхування інтелектуальної власності досить новий для нашого страхового бізнесу вид страхування, де в більшій мірі застосовується страхування майна, ризиків втрати майна, відповідальності за заподіяння шкоди, але не інтелектуальної власності.

Останнім часом інтелектуальній власності приділяється все більша увага, зокрема через швидке зростання технічного прогресу, а також через його переваги. З іншого боку, кожне технологічне відкриття зосереджує в собі нові складності в контексті прав інтелектуальної власності: прикладом цього є простота, з якою сьогодні скануються і розмножуються документи або копіюються на домашньому комп'ютері музичні компакт-диски.

Інтелектуальна власність у всьому світі стала об'єктом посиленого захисту, бо в основі майже всіх суспільних перетворень лежить творчий потенціал цього суспільства, його інтелектуальний капітал. У державах створюються спеціальні системи і механізми державного захисту об'єктів інтелектуальної власності. Одним із важливих інструментів такого захисту є законодавче врегулювання прав інтелектуальної власності.

У сучасному світі, де на перший план виходять технології та економічні знання, правова охорона та оцінка питань інтелектуальної власності стають все більш актуальними.

Сьогодні інтелектуальна власність є одним з невикористаних ресурсів підприємств. Залучення інтелектуальної власності в господарський оборот може надати новий імпульс розвитку підприємства.

XXI століття, в яке не так давно увійшло людство, поклато початок нової ери — ери високих технологій, глобальної інформації і динамічного економічного зростання. Тож не дивно, що людське суспільство через розвиток в прийдешньому столітті головну роль відводить інтелектуальному продукту, який є основою економіко-правової категорії "інтелектуальної власності".

Інтелектуальний капітал є найважливішим активом багатьох компаній найбільших і найпотужніших у світі; він служить основою для домінування на ринку і забезпечення безперервної прибутковості провідних корпорацій. Він часто грає ключову роль в області злиттів і поглинань і обізнані компанії у цій сфері, все частіше використовують ліцензійні можливості для переміщення цих активів в юрисдикції з низькими податками.

Трактування терміну "інтелектуальна власність" у сучасній економічній літературі характеризується співіснуванням, конкуренцією та поєднанням різних теоретико-методологічних підходів, сформованих представниками провідних наукових шкіл та напрямів економічних досліджень (табл. 1).

Резюмуючи всі підходи до визначення інтелектуальної власності, можна стверджувати, що інтелектуальна власність є сукупністю відносин володіння, користування і розпорядження результатами інтелектуальної діяльності людини в області науки, техніки, літератури і художньої діяльності. Вивчення сутності інтелектуальної власності стає очевидним, що її інтерпретація можлива лише в тісному зв'язку з такими категоріями, як знання, творча, розумова, інтелектуальна діяльність (робота), науково-технічна діяльність. Інтелектуальний капітал, інтелектуальний продукт, а також інші концепції, тісно пов'язані з ним. Слід зазначити, що властивість інтелектуальної власності постійно змінює час, вона розвиває і вдосконалює процес науки і техніки, адаптується до розвитку світу, що значно ускладнює процес навчання. Беручи до уваги все вищесказане, ми вважаємо, що економічні умови інтелектуальної власності можуть бути інтерпретовані як сукупність інтелектуальної діяльності людини, які здатні приносити економічні вигоди, а також для використання там, де є відносини власності і розпорядження.

Серед дослідників тривалий час ведуться наукові дискусії щодо віднесення до складу об'єктів інтелектуальної власності різних результатів інтелектуальної діяльності, а також з приводу поділу їх на групи за різними критеріями. На сучасному етапі розвитку продуктивних сил і в умовах формування постіндустріального суспільства інтелектуальна діяльність є не лише сферою реалізації людського потенціалу, а й основоположним джерелом соціально-економічного прогресу нації. Об'єкти інтелектуальної власності використовуються у різних сферах господарської діяльності, забезпечують виробництво інноваційної продукції, сприяють розвитку сфери послуг та підвищенню рентабельності підприємницької діяльності. Виникнення, розвиток, ускладнення та урізноманітнення інтелектуальної діяльності відбувалося разом із еволюцією людської цивілізації. В останні десятиріччя за умов становлення постіндустріального суспільства відносини інтелектуальної власності перетворилися на важливу складову соціально-економічного базису суспільства, а об'єкти інтелектуальної власності отримали статус визначального фактору суспільного виробництва [3].

Інтелектуальна власність як результат суспільних відносин, що складаються між суб'єктами господарювання на присвоєння результатів інтелектуальної діяльності, формують основу сучасної постіндустріальної економічної системи. У цьому випадку основна частина відносин інтелектуальної власності, пов'язані зі створенням і використанням інтелектуальних продуктів таких, як конкретні об'єкти товарно-грошових відносин. Таким чином, ринок інтелектуальної власності нерозривно пов'язаний з формуванням і розвитком інститутів інтелектуальної власності.

Сучасний ринок інтелектуальної власності являє собою систему економічних відносин з купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності, яка характеризується цілою низкою специфічних особливостей. По-перше, ринок інтелектуальної власності створений не для того, щоб купувати і продавати продукти самі по собі, що є інтелектуальною власністю, а для купівлі-продажу прав на них. У той же час, право власності на результати інтелектуальної діяльності не припиняється після їх передачі в інші руки, що потенційно може призвести до одночасного використання інтелектуального продукту багатьма користувачами.

По-друге, ринок інтелектуальної власності вимагає ефективної системи специфікації і захисту цих прав. Передача прав інтелектуальної власності — це складний процес, пов'язаний з формуванням довгострокових економічних відносин щодо використання інтелектуального багатства. Це пов'язано з необхідністю чітко визначити форми і методи спільного захисту економічних інтересів підрядників, страхування їх ризиків і гарантій.

По-третє, ринок інтелектуальної власності характеризується отриманням продавцем надприбутків в короткостроковій перспективі. Монополія викликана структурою виняткових прав є продуктом на ринку інтелектуальної власності.

По-четверте, сучасний ринок інтелектуальної власності є спірним у зв'язку з відчутним впливом нових за-

собів комунікації, він створює структурний поділ на формальні і неформальні ринки, які тісно пов'язані між собою.

Ці особливості ринку інтелектуальної власності викликають високу волатильність ринку, значна кількість порушень прав інтелектуальної власності та суб'єктів високого рівня ризиків, пов'язаних з інвестиціями в інтелектуальній діяльності. У цих умовах, використання ефективних механізмів управління ризиками ринку інтелектуальної власності є об'єктивною передумовою для його подальшого розвитку.

На нашу думку, страхування інтелектуальної власності є найбільш ефективним інструментом для управління ризиками, які супроводжують діяльність на ринку інтелектуальної власності.

Страхування інтелектуальної власності є комплексом економічних відносин, які виникають з приводу захисту майнових інтересів суб'єктів інтелектуальної власності у разі виникнення передбачених договором страхових подій. Серед передумов виникнення страхування інтелектуальної власності слід виокремити: зростання кількості порушень прав інтелектуальної власності у світі; активізацію конкуренції на міжнародних ринках у зв'язку із глобалізацією господарських зв'язків; специфічні характеристики об'єктів інтелектуальної власності, які підвищують ризикованість їх господарського використання; виключний характер права інтелектуальної власності, який зумовлює його обмеженість у просторі, завдяки чому права на подібні результати інтелектуальної діяльності в різних країнах можуть належати різним суб'єктам.

На сучасному ринку інтелектуальної власності об'єктами страхування виступають такі випадки:

- порушення прав творця та власника об'єктів інтелектуальної власності;
- неотримання винагороди за використання об'єктів інтелектуальної власності;
- недотримання угод про конфіденційність, ліцензійних угод та угод купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності;
- використання об'єктів інтелектуальної власності в якості застави за кредитами.

Питання оцінки збитків, завданих інтелектуальному капіталу, страховики вирішують шляхом порівнювання його до об'єкта комерційної діяльності. Такій оцінці підлягають збитки від підприємницької діяльності з використанням виключних прав на інтелектуальну власність, котрі її власник поніс би при настанні страхового випадку. До складу цих збитків включаються суми не отриманих по авторських правах платежів, збитки, викликані доходом, отриманим від продажу "піратської" продукції, судові витрати тощо. При цьому розмір страхової суми визначається на основі суми доходу від володіння інтелектуальним капіталом. При визначенні страхової премії використовують підвищуючі та понижуючі коефіцієнти, які залежать від: технічного рівня продукції, виробленої з використанням інтелектуальної власності; особливості виробництва (масове, серійне, дрібносерійне, штучне); рівня складності виробництва ліцензійної продукції; даних про правову охоро-

ну інтелектуальної власності (країни патентування, наявності ліцензій); патентної чистоти інтелектуальної власності, витрат на патентні дослідження; наявності юридичної служби в компанії; територіального поширення підрозділів компанії (внутрішній, зовнішній ринок); даних про потенційних клієнтів; розміру компанії тощо. Важливо також мати інформацію про зафіксовані випадки незаконного копіювання продукції або використання технологій, про здійснені ліцензійні виплати [5].

Отже, інтелектуальну власність з метою страхування можливо оцінити, якщо вона є потенційним об'єктом комерційної діяльності. Проте мають місце випадки, коли інтелектуальний капітал ще не комерціалізований та потребує страхового захисту. У вітчизняній практиці страхування страховики уникають укладання договорів страхування з приводу таких об'єктів, оскільки їх андеррайтинг ускладнений. Практично відсутня співпраця з патентними повіреними, котрі володіють методикою оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності та можуть надати практичну допомогу в оцінці ризику [5, с. 97].

Специфіка страхування інтелектуальної власності пов'язана зі значними організаційними, трансакційними, інфляційними, кредитними ризиками, що виникають при здійсненні нововведень, придбанні патентних ліцензій і зумовлені інноваційною природою інтелектуальної власності. Водночас унікальність та неповторність результатів інтелектуальної діяльності, нерозвиненість ринку інтелектуальної власності, неналежне інформаційне забезпечення зумовлюють значні труднощі і не дають змоги уніфікувати процедури страхування та встановити середній рівень ризику за ними [1, с. 76].

Підсумовуючи слід зазначити, що страхові послуги відіграють на сучасному ринку інтелектуальної власності важливу роль: сприяють розвитку ринку інтелектуальної власності за рахунок зниження трансакційних витрат, зниження ризикованості та підвищення комерційної привабливості комерціалізації інтелектуальної власності; забезпечують покриття збитків страхувальника, що виникли у результаті настання страхового випадку і пов'язані з реалізацією відносин інтелектуальної власності. Завдяки цьому страхові послуги є об'єктивно необхідною складовою сучасного ринку інтелектуальної власності, що створює передумови для його подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ

Захист інтелектуальної власності сприяє використанню та подальшому розвитку місцевих винахідницьких і творчих здібностей і досягнень, живить і зберігає національний потенціал в області інтелектуальної діяльності, в тому числі традиційних знань і фольклору, а також залучення інвестицій, стабілізації економічної ситуації, як вітчизняні, так і зарубіжні інвестори можуть бути впевнені в тому, що їх права на інтелектуальну власність дотримуються. Крім того, інфраструктура інтелектуальної власності дозволяє брати участь в обміні комерційно цінної інформації на міжнародному рівні, щоб дати швидкий і легкий доступ до нових технологій та інформації. Присутність у сучасних країнах ІВ, міжнародно-визнаної системи захисту інтелектуаль-

ної власності — необхідний елемент зрілої державності. Створення умов для розвитку та захисту інтелектуальної власності має особливе значення для України — країни з потужним науково-технічним і інтелектуальним потенціалом.

Література:

1. Базилевич В.Д. Страхові послуги на сучасному ринку інтелектуальної власності / В.Д. Базилевич // Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 15 трав. 2015 р. — Житомир: ЖНАЕУ, 2015. — С. 74.
2. Бесфамильная Л.В. Методические основы формирования страхового механизма защиты интеллектуального капитала / Л.В. Бесфамильная, Г.В. Чудинов / Страховое дело. — 2006. — № 8. — С. 12.
3. Вірченко В. Еволюція підходів до класифікації об'єктів інтелектуальної власності / В. Вірченко // Вісник Київського нац. університету ім. Тараса Шевченка: сер.: Економіка. — 2013. — № 144. — С. 6.
4. Канищенко Л.О. Основні риси інтелектуальної власності у сучасній економіці / Л.О. Канищенко, В.В. Хрустальова // Економічні проблеми невинробничої сфери: зб. наук. праць. — Київ: Київський державний торговельно-економічний університет, 1998. — 260 с. — С. 59.
5. Охріменко О.О. Страховий механізм захисту інтелектуального капіталу: зарубіжний і вітчизняний досвід / О.О. Охріменко // Економічний вісник НТУУ "КПІ": збірник наукових праць. — 2010. — № 7. — С. 97.
6. Пічкурова З.В. Систематизація теоретичних положень та наукових поглядів на економічний зміст інтелектуальної власності / З.В. Пічкурова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Економіка. — 2013. — Вип. 24. — С. 216.
7. Полуяктова О.В. Інтелектуальна власність та інтелектуальний потенціал / О.В. Полуяктова // Вісник соціально-економічних досліджень. — Одеса: ОДЕУ, 2003. — Вип. 15. — С. 250.
8. Рибалкін В.О. Теорія власності / В. О. Рибалкін, І.В. Лазня. — К.: Логос, 2000. — С. 261. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_018
9. Ульянов Р.В. К вопросу об интеллектуальной собственности как экономической категории / Р.В. Ульянов. — Волгоград: Перемена, 2001. — С. 7.
10. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. — К.: Логос, 2003. — С. 316.
11. Базилевич В.Д. Страхові послуги на сучасному ринку інтелектуальної власності / В.Д. Базилевич // Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 15 трав. 2015 р. — Житомир: ЖНАЕУ, 2015. — С. 74.
12. Virchenko, V. (2013), "Evolution of approaches to the classification of intellectual property", Visnyk Kyivs'koho nats. universytetu im. Tarasa Shevchenka: ser.: Ekonomika, vol. 144, pp. 6.
13. Kanischenko, L.O. (1998), "The main features of intellectual property in modern economy", Ekonomichni problemy nevyrobnychoi sfery, pp. 59.
14. Okhrimenko, O.O. (2010), "The insurance mechanism to protect intellectual capital: foreign and domestic experience", Ekonomichnyj visnyk NTUU "KPI": zbirnyk naukovykh prats', vol. 7, pp. 97.
15. Pichkurova, Z.V. (2013), "Organizing theoretical positions and scientific views on the economic substance of intellectual property", Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia". Serii: Ekonomika, vol. 24, pp. 216.
16. Poluiaktova, O.V. (2003), "Intellectual property and intellectual potential", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 15, pp. 250.
17. Rybalkin, V.O. (2000), Teoriia vlasnosti [Theory of property], Lohos, Kyiv, Ukraine.
18. WTO (1994), "TRIPS Agreement", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (Accessed 20 July 2016).
19. Ul'janov, R.V. (2001), K voprosu ob intellektual'noj sobstvennosti kak jekonomicheskoy kategorii [On the issue of intellectual property as an economic category], Peremena, Volgograd, Russia.
20. Chukhno, A.A. (2003), Postindustrial'na ekonomika: teoriia, praktyka ta ikh zachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economy: theory, practice and their importance for Ukraine], Lohos, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2016 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73